

BISKUPI KAMIENŃSCY W GOLCZEWIE

Ks. Grzegorz Wejman

Wydział Teologiczny Uniwersytetu Szczecińskiego

Wprowadzenie

Biskupstwo kamiieńskie ma swoją bogatą historię. W latach jego istnienia (1140–1545) na tronie biskupim zasiadało 29 biskupów i 7 elektów. Pochodzili oni głównie z Niemiec (13 biskupów i elektów) i Pomorza Zachodniego (12), ale również z: Polski (3), Czech (2), Włoch (2), Rugii (1), Danii (1), Warmii (1) i z Zakonu Krzyżackiego (1)¹ Ta ich różnorodność pochodzenia wiąże się w dużej mierze ze statusem prawnym biskupstwa jako immediowanego – czyli zależnego od Stolicy Apostolskiej.

Nadto po wprowadzeniu protestantyzmu na Pomorzu Zachodnim (13 grudnia 1534 roku) i po śmierci ostatniego biskupa katolickiego w 1544 roku w latach 1545–1650 na tronie biskupim zasiadało 8 rządców: 2 „biskupów” protestantów² i 6 książąt pomorskich, którzy używali tytułu biskupiego jako ozdoby³

¹ E. Rymar, *Biskupi – mnisi – reformatorzy. Studia z dziejów diecezji kamińskiej*, Szczecin 2002, s. 12–61; K.R. Prokop, *Biskupi zachodniopomorscy (X–XX w.)*, Koszalin 2003, s. 27–185.

² W latach 1545–1556 było dwóch „biskupów”. Pierwszy z nich, Bartłomiej Swawe, nie miał święceń kapłańskich i już w 1534 r. wstąpił w związek małżeński ze szlachcianką Gertudą von Zitzewitz. Był luteraninem. J. Walicki, *Przynależność metropolitalna biskupstwa kamińskiego i lubuskiego na tle rywalizacji Magdeburga i Gnieza*, Lublin 1960, s. 92; H. Heyden, *Kirchengeschichte Pommerns*, t. II, Köln–Braunsfeld 1957, s. 4–5; E. Rymar, dz. cyt., s. 62–63. Bartłomiej Swawe 12 października 1545 r. w Koszalinie uroczyście zaprzysiągł układ, mocą którego zrzekł się na korzyść Gryfitów resztek suwerenności, jaka przysługiwała dotąd jeszcze zachodniopomorskim biskupom na obszarze dominium kamińskiego. Wyrzekł się też na przyszłość wszelkich pretensji w przedmiocie bezpośredniej podległości ordynariuszy Kamienia

Biskupi na przestrzeni tych lat stali się władcami okazałych posiadłości, które nie raz były przyczyną konfliktów z książętami pomorskimi. Podobnie było też z Golczewem, będącym jedną – obok Wolina, Kamienia i Karlina – z siedzib biskupich. O tej rezydencji biskupiej, a raczej o walce o nią, traktuje niniejszy artykuł naukowy. W celu szerszego spojrzenia na to zagadnienie w pierwszym punkcie artykułu został ukazany proces uposażenia biskupstwa, a także wyboru biskupów, a przede wszystkim zagadnienie inwestytury, co stanowi ważny kontekst dla drugiego punktu traktującego o tej siedzibie.

1. Uposażenie biskupów oraz ich wybór i inwestytura

1.1. Zasięg terytorialny biskupstwa i jego posiadłości

Biskupstwo pomorskie w Wolinie erygował papież Innocenty II bullą *Ex commisa nobis* 14 października 1140 roku⁴ Od początku swego istnienia było ono bezpośrednio zależne od Stolicy Apostolskiej⁵ Jednakże po 30 latach, na skutek najazdów duńskich, podczas których Wolin został doszczętnie zniszczony⁶, siedziba biskupstwa została przeniesiona do Uznamu⁷, a stąd w 1177

Pomorskiego, jako władców terytorialnych, cesarzowi i zobowiązał się składać hołd lenny książętom Pomorza Zachodniego tudzież wprowadzić w życie wszystkie postanowienia sejmu trzebiatowskiego z 1534 r. K.R. Prokop, dz. cyt., s. 227–228. Drugi zaś Marcin von Weiher uzyskał 6 października 1561 r. od papieża Juliusza III konfirmację papieską. Pozostał jednak przy niższych święceniach i nie starał się ani o wyższe, ani o sakrę biskupią. Poza tym był uczniem Filipa Melanchtona, a nawet domownikiem Marcina Lutera. Na urząd „biskupa” kamieńskiego został wprowadzony wg ordynacji protestanckiej. Por. E. Rymar, dz. cyt., s. 64; K.R. Prokop, dz. cyt., s. 236.

³ Chodzi tutaj o: Jana Fryderyka, Kazimierza VI, Franciszka, Urlyka, Bogusława XIV i Ernesta Bogusława księcia Croy. Por. E. Rymar, dz. cyt., s. 65–67.

⁴ Codex Pomeraniae Diplomaticus (dalej CPD), wyd. K.F.W. Hasselbach i J.G.L. Kosegarten, t. I, Greifswald 1843–1852, nr 16; Bullarium Poloniae, wyd. I, Sułkowska-Kuraś i S. Kuraś, t. I, Rzym 1982, nr 11.

⁵ A. Weiss, *Biskupstwa bezpośrednio zależne od Stolicy Apostolskiej w średniowiecznej Europie*, Lublin 1992, s. 270–271.

⁶ W. Stępiński, *Biskupstwo pomorskie w Uznamiu*, „Materiały Zachodniopomorskie” 1971, nr 17, s. 167–172.

⁷ Problem siedziby biskupstwa pomorskiego w Uznamie jest jednym z bardziej niejasnych i spornych zagadnień w dziejach Pomorza Zachodniego drugiej połowy XII w. Liczba przekazów źródłowych odnoszących się do tej sprawy jest więcej niż skromna. Problem ten doczekał się zaledwie dwóch artykułów (W. Wehrmann, *Das Bistum Usedom*, „Monatsblätter der Gesellschaft für pommersche Geschichte u. Altertumskunde” 1935, nr 49, s. 17–18; W. Stępiński, dz. cyt.,

roku do Kamienia Pomorskiego, jako ludniejszego i bezpieczniejszego miasta – jak to określił papież Klemens III w swojej bulli *Ex iniuncta nobis a Deo*, z 25 lutego 1188 roku⁸ Bulla ta stwierdzała, że diecezja, zwana odtąd kamieńską, od początku swego istnienia miała przywilej wolności polegający na tym, że biskupstwo to (*sedes ipsa*) poddane było samemu biskupowi rzymskiemu. Gwarantowała ona niezależność biskupstwa na zawsze *perpetuis temporibus*⁹

Bulla papieża Innocentego II określiła granice biskupstwa przez wymienienie na jego terytorium najważniejszych grodów pomorskich, którymi były: Dymin, Trzebudzice, Choćków, Wołogoszcz, Uznam, Groźwin, Pyrzyce, Stargard, Szczecin, Kamień i Kołobrzeg i *cale Pomorze aż do rzeki Łeba*¹⁰ Granice biskupstwa uformowały się ostatecznie w XIV wieku¹¹ Biskupstwo kamieńskie od zachodu sąsiadowało z diecezją w Swarzeniu (którą wyznaczała rzeka Ryck oraz miejscowości Widz, Wotenick i Nebel), od południowego zachodu z biskupstwami w Hobolinie (Havelbergu, granica biegła na linii Landbrafben, Tollense i Mała Piana) i Brennie (Brandenburgu, granica biegła pograniczem brandenbursko-rugijskim), a od południa jego granicę stanowiła rzeka Warta. Oddzielała ona biskupstwo kamieńskie od diecezji w Lubuszu (granica powinna biec rzeką Wartą, ale ostatecznie, dekretem legata papieskiego Gwidona z 7 grudnia 1266 r., ziemia tuczeńska została przyznana biskupstwu kamieńskiemu, a ziemia kostrzyńska – biskupstwu lubuskiemu). Od południa graniczyła ona – wzdłuż Warty, Noteci i Drawy – z biskupstwem poznańskim, od południowego wschodu z arcybiskupstwem gnieźnieńskim (archidiakoniat w Słupsku należał do biskupstwa kamieńskiego) i od wschodu z diecezją włocławską (z granicą na Łebie, ziemia bytowska należała do biskupstwa kamieńskiego)¹²

s. 167–172) oraz był poruszany marginesowo przez historyków niemieckich i polskich, zajmujących się dziejami politycznymi i gospodarczymi Kościoła. Schronienia biskupowi udzielił prawdopodobnie klasztor premonstratensów w Grobii k. Uznamu, a w przypadku groźby agresji duńskiej biskup uchodził do grodu uznamskiego.

⁸ CPD, I, 63; Pommersches Urkundenbuch, t. I, Szczecin 1868, nr 111; Bullarium Poloniae, t. I, nr 29.

⁹ CPD, I, 63; Bullarium Poloniae, t. I, nr 29.

¹⁰ PUB I, 30.

¹¹ B. Kumor, *Granice metropolii gnieźnieńskiej i jej sufraganii w okresie przedrozbiorowym*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” (1966) 4, s. 32–38.

¹² M. Okoń, *Granice średniowiecznej diecezji kamieńskiej*, „Roczniki Humanistyczne” (1987) 2, s. 41–59. Autor na końcu swego artykułu zamieszcza obszerny wykaz literatury przedmiotu. Z niemieckich historyków najlepiej ujmuje temat J. Petersohn, *Die räumliche Entwicklung des Bistums Kammin*, „BStudien Neue Folge” 1971, nr 57, s. 7–25. Por. także B. Kumor, *Granice*

Ważnym elementem w funkcjonowaniu biskupstwa było jego uposażenie¹³ W Kościele zachodniopomorskim miało ono początkowo charakter dwuwarstwowy i składało się ze świadczenia, obciążającego dochody grodów kasztelańskich¹⁴ i z tak zwanej biskupownicy składanej przez ludność (dwie miary zboża i pięć denarów od pług). Sumy pochodzące z tych dwóch postaci opłat egzekwowali i wypłacali biskupowi zapewne kasztelanowie.

Problem kolonizacji i reorganizacji Pomorza Zachodniego, charakterystyczny dla pierwszej połowy XIII wieku, stworzył nowe warunki, w których konieczna okazała się modernizacja dziesięciny. Dokonano tego w dużym stopniu na podstawie aktu z 24 kwietnia 1240 roku¹⁵ Był to układ pomiędzy księciem Barnimem I a biskupem Konradem III polegający właściwie na kupnie ziemi stargardzkiej z prawami zwierzchnictwa terytorialnego przez biskupa za dziesięcinę z 1860 łanów.

Ten stan rzeczy utrzymywał się jednak tylko do 1248 roku, kiedy to ten sam książę przyjął od biskupa Wilhelma I ziemię stargardzką w lenno, a nadał mu na identycznych warunkach całkowitej niezależności prawie całą ziemię kołobrzeską. Resztę swoich posiadłości kołobrzeskich Barnim I sprzedał biskupowi Hermanowi von Gleichen (1251–1289) w 1276 roku za 3500 grzywien srebra, zaś biskup i jego następcy uzyskiwali dalsze nabytki terytorialne.

I tak w 1269 roku w rękach biskupów znalazły się ziemia nowogardzka i Maszewo, w 1277 roku Jarmen nad Pianą (obecnie Jarmen k. Greifswaldu; w 1305 r. książę Otto I szczeciński odkupił od biskupa miasto i ziemie za sumę

metropolii i diecezji polskich (966–1939), „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1969, t. XVIII, s. 339–344.

¹³ Na ten temat wiadomości można znaleźć w Archiwum Państwowym w Szczecinie (dalej: AP), „Rękopisy i spuścizny” sygn. 798 oraz w publikacji źródłowej W. Fenrycha i H. Lesińskiego, *Rejestr dochodów stołowych biskupa kamińskiego z 1496 roku*, „Materiały Zachodniopomorskie” 1962, nr 8, s. 227–254 i w zamieszczonych tam obszernych przypisach, jak również w artykule J. Walachowicza, *Pierwotne uposażenie biskupstwa kamińskiego*, „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza” 1979, nr 13, z. 1, s. 177–188 wraz z podaną tam bogatą naukową historyczną i historyczno-prawną literaturą. Istotne są także publikacje: R. Klempin, *Diplomatische Beiträge zur Geschichte Pommerns aus der Zeit Bogislafs X*, Berlin 1859, s. 1–302, 305–476 i H. Heyden, *Abgaben und „Opfer” in der pommerschen Kirche*, „BStudien Neue Folge” 1960, nr 47, s. 71–90.

¹⁴ W bulli papieskiej z 1140 r. wymienione są następujące grody kasztelańskie: Wolin, Dymin, Trzebudzice, Choćków, Wołogoszcz, Uznam, Groźwin, Pyrzyce, Stargard, Szczecin, Kamień i Kołobrzeg. Por. PUB I, 30.

¹⁵ PUB I, 377.

3000 grzywien)¹⁶, a przed 1280 rokiem Lipie. Jeśli chodzi o nabytki uzyskane w XIV wieku, to wiemy, że w 1308 roku jest potwierdzenie odnośnie do zamku w Karlinie, który pozostaje w rękach biskupa, że w 1309 roku biskup nabył posiadłość Unieść (Neste; miejscowość tę przekazał biskupowi margrabia Brandenburski Waldemar 6 października 1309 r., jako rekompensatę za szkoły wyrządzone Kościołowi pomorskiemu w lipcu 1308 r., kiedy to najechał on wraz z Otto Kamień Pomorski)¹⁷, a w 1321 roku zawładnął ziemią kamieńską wraz z Kamieniem, która pozostawała w rękach biskupa do 1372 roku. W 1317 roku przeszedł w ręce biskupa Świdwin i Złocieniec, w 1339 roku Bobolice, około 1353 roku Sianów, a od 1357 roku Polanów. Tak powstało dominium biskupów kamieńskich, dominium koszalińsko-kołobrzeskie¹⁸

To dość bogate uposażenie¹⁹ spowodowało, że biskupi stali się potentatami ziemskimi na miarę świeckich feudałów²⁰. Biskupi posiadali zwarte terytorium, stanowiące 1/8 terytorium wszystkich księstw zachodniopomorskich i oddzielające dzielnicę słupsko-sławieńską od reszty kraju. W ramach ożywionej akcji kolonizacyjnej biskup kamieński lokował miasta: Kołobrzeg, Koszalin, Maszewo, Nowogard, Karlino oraz założył w kasztelani kołobrzeskiej wiele wsi.

1.2. Wybór biskupów i inwestytura

Przyglądając się składowi personalnemu biskupów i elektów kamieńskich, należy stwierdzić, że 2/3 z nich pochodziło spoza Pomorza, a miało to znaczący wpływ na dzieje biskupstwa, również na polu jego uposażenia.

¹⁶ K.R. Prokop, dz. cyt., s. 85.

¹⁷ Tamże, s. 86.

¹⁸ Por. PUB II, 889, 890, 901; F. Salis, *Forschungen zur älteren Geschichte des Bistums Kammin*, „BSTudien Neue Folge” 1924, nr 26, s. 127–150; Z. Radacki, *Średniowieczne zamki Pomorza Zachodniego*, Warszawa 1976, s. 212–227.

¹⁹ Na podstawie źródła z 1496 r. wiemy, że z tego *dominium* na same dochody i świadczenia rzeczowe, nie mówiąc już o tzw. denarze biskupim, o dochodach z płynących z posiadłości zastawnych czy od lenników, składały się: daniny pieniężne pobierane na uroczystość św. Jerzego (23 kwietnia) w 46 wsiach; prekaria płacone na dzień św. Michała z 40 wsi; świadczenia przewozowe uiszczane były przez 19 wsi; do robocizny na roli biskupiej zobowiązanych było 13 wsi i 25 wsi, w których biskup posiadał zwierzchnictwo sądowe i pobierał z tego tytułu opłaty. W. Fenrych, H. Lesiński, dz. cyt., s. 233–234.

²⁰ Biskupstwo kamieńskie, jeśli chodzi o posiadłości, należało do średnich pod względem obszaru, zarówno w południowym rejonie Bałtyku, jak i na obszarze Rzeszy. Mniejsze terytoria posiadali biskupi pomezkańscy, sambijscy i chełmińscy, biskupi w Ratzeburgu i Zwierzynie (Mecklemburgia).

Wyboru biskupów dokonywali książęta, kapituła kamińska i papież. Pierwszy biskup pomorski Wojciech został wyniesiony na ten urząd dzięki biskupowi Ottonowi z Bambergu, księciu polskiemu Bolesławowi Krzywoustemu i księciu pomorskiemu Warcisławowi I. Konrad I osiągnął ten urząd dzięki pomorskiemu księciu, zaś trzeci z kolei biskup Zygfryd był pierwszym kamińskim biskupem (1186–1191), który został wybrany przez kapitułę katedralną²¹. Od tego czasu wybór przez kapitułę stał się powszechnie obowiązującą normą. Jednakże nie raz sam papież mianował kandydata na biskupa kamińskiego. Tak było w przypadku 10 kandydatów²². Zawsze każdy elekt musiał otrzymać prowizję papieską, ale ów dwutorowy wybór nie raz doprowadzał do konfliktów na linii papież – kapituła kamińska, co zresztą stanie się widoczne w przypadku walki o zamek golczewski.

W związku z uzyskaniem dominium koszalińsko-kołobrzeskiego biskupi kamińscy, począwszy od XIV wieku, coraz bardziej pragnęli politycznego wyobcowania się z księstwa pomorskiego. Prowadząc walkę o ostateczne zerwanie więzów z metropolią gnieźnieńską²³, dążyli równocześnie do uzyskania

²¹ Książę Kazimierz I, który dwoma dokumentami (z 1175 i 1176 r.) ufundował kapitułę katedralną, dał jej też prawo wyboru biskupa – od 1122 r. (od konkordatu wormackiego i Soboru Laterańskiego I z 1123 r.) kanoniczną prerogatywę kapituł katedralnych. Książę, który do tego czasu sam wyznaczał biskupów, mógł również przekazać to prawo kapitule, zgodnie zresztą z życzeniami papieżstwa. Po drugie, jako fundator kościoła katedralnego i kapituły miał – w myśl ówczesnych pojęć – prawo jej urządzania.

²² Byli to: Piotr Polak, dominikanin (1296–1300); Arnold z hrabiów Eltz (1324–1330); Jan IV Brunonis (1386–1394); Jan V Kropidło z książąt opolskich (1394–1398); Mikołaj Bock z Schippenbeilu (1398–1410); Magnus z książąt sasko-launeburskich (1410–1424); Mikołaj von Tüngen (1471 [1472]–1479); Marinus de Fregano (1479–1482); Angelo Geraldini (1482–1485) i Benedykt z Waldsteinu (1485–1498).

²³ Położenie immediowanego biskupstwa między dwoma metropoliami o wielkim znaczeniu politycznym i kościelnym, z których każda rościła sobie prawo do zwierzchności nad Pomorzem, zrodziło trwającą prawie dwa i pół wieku rywalizację między Gniezmem a Magdeburgiem. W tej walce biskupi kamińscy często przegrywali. Zostawali, zmieniającymi się decyzjami papieży, podporządkowywani raz Magdeburgowi, innym razem Gnieznu. Na Pomorzu Zachodnim w kościelnych kołach decyzje takie uważano za krzywdzące. Jednak Magdeburg od swoich pretensji odstąpił ok. połowy XIII w., gdy tymczasem Gniezno na początku XIV w. wzmogło swoje żądania. Jednak długotrwały spór między królem Kazimierzem Wielkim a biskupem i kapitułą kamińską zakończył się przegraną strony polskiej. Wydane 13 lipca 1380 r. *Executorium* zabraniało arcybiskupom gnieźnieńskim wznawiania w przyszłości swych pretensji do zwierzchności nad diecezją kamińską. Warto zwrócić uwagę, że wyrok korzystny dla Kamienia zapadł na podstawie przedstawionej przez kapitułę bulli z 1188 r. Tak więc Kamień obronił swoje stanowisko biskupstwa, bezpośrednio zależnego od Stolicy Apostolskiej. Należy przy tym przyznać, że egzempcja dawała Kamieniowi szczególne uprzywilejowanie. Pisali na ten temat m.in.: J. Walicki, dz. cyt., s. 39–52, 69–92; B. Kumor, *Granice metropolii*, t. XVIII, s. 302–305;

członkostwa w Rzeszy. Stąd też wywiązała się walka o inwestyturę na Pomorzu Zachodnim.

W 1335 roku w Trzebiatowie Bogusław V wraz z braćmi – Barnimem IV i Warcisławem V – zawarli sojusz na zasadzie równości z biskupem i kapitułą kamińską – *confederatio et liga*²⁴ Jednak gdy biskup Jan I ponowił w 1355 roku, poprzednio nieudaną, próbę uzyskania statusu niezależnego księstwa Rzeszy, książę Bogusław V zmusił go oraz kapitułę do uznania książęcego patronatu nad dominium kamińskim²⁵ Nadto uzyskał on realny wpływ na wybór biskupów. Sytuacja zmieniła się po śmierci biskupa Jana Willekini w 1386 roku. Mimo że kapituła obstawała przy wyborze księcia Bogusława VIII na biskupa, to jednak papież Urban VI mocą swej władzy mianował na rządcę diecezji ówczesnego proboszcza kapituły lubuskiej Jana Brunonisa²⁶, silnie związanego z Wacławem Czeskim²⁷ Z tego powodu powstał długotrwały konflikt między władzą świecką i duchowną na Pomorzu, który przerodził się w tak zwaną wojnę o zamki²⁸ Nadto tenże biskup – Jan Brunonis – przyjęty przez kapitułę po ugodzie z Bogusławem VIII, uzyskał od Wacława bezpośrednio członkostwo Rzeszy dla swojego dominium (7 czerwca 1386 r.). Książęta ponownie stracili więc wpływ na wybór biskupów. Co więcej, kolejny biskup Magnus z książąt sasko-lauenburskich na soborze w Konstancji 26 maja 1417 roku otrzymał uroczysty akt nadania mu władztwa terytorialnego (dominium) biskupów kamińskich, jako bezpośredniego lenna Rzeszy przez króla rzymskiego (późniejszego cesarza) Zygmunta Luksemburczyka. Oficjalnie wciągnięcie biskupstwa kamińskiego na listę księstw Rzeszy miało miejsce w 1422 roku²⁹ Trwało to do

S. Nowogrodzki, *Walka o biskupstwo kamińskie za Kazimierza Wielkiego*, „Jantar” 1938, nr 2, z. 4 (8), s. 209–218.

²⁴ PUB VIII, 5249.

²⁵ M. Wehrmann, *Geschichte von Pommern. Zwiete umgearbeitete Auflage*, t. I, Gotha 1919, s. 141.

²⁶ Był on kanclerzem królewskim.

²⁷ Wacław był cesarzem rzymskim w latach 1378–1400 i królem Czech w latach 1378–1419.

²⁸ R. Klempin, dz. cyt., s. 428. Por. także M. Wehrmann, *Johann Willekini, Bischof von Camin 1385–1386*, „Monatsblätter” 1896, nr 10 (12), s. 177–180; W. Fenrych, *Konflikt książąt wologosko-słupskich z biskupstwem w Kamieniu na przełomie XIV i XV wieku*, „Materiały Zachodniopomorskie” 1960, nr 6, s. 341–360.

²⁹ K.R. Prokop, dz. cyt., s. 150.

1436 roku, kiedy biskupi wyrzekli się tego stanowiska, uznając formalnie i faktycznie zwierzchność książąt pomorskich³⁰

Książę Bogusław IX, kontynuując nieustępliwą politykę swego dziada Bogusława V w stosunku do Kościoła, uzyskał ponownie patronat nad dominium biskupim. Zastrzegł sobie wówczas także prawo zatwierdzania elekta kapitulnego na stanowisko biskupa przed konfirmacją papieską. Po zjednoczeniu Pomorza Zachodniego pod władzą księcia Bogusława X wybór książęcego kandydata przez kapitułę był już tylko formalnością.

Sytuacja zupełnie się zmieniła po wprowadzeniu reformacji na Pomorzu Zachodnim w 1534 roku, a szczególnie po śmierci ostatniego katolickiego biskupa Erazma von Manteuffel (1521–1544). Odtąd biskupstwo kamińskie, jako księstwo kamińskie, przeszło w ręce protestanckich książąt. A kiedy ostatni udzielnny książę pomorski Ernest Bogusław de Croy zrzekł się tytułu księcia i biskupa kamińskiego na rzecz Wielkiego Elektora Fryderyka Wilhelma 16 listopada 1650 roku za 100 tys. talarów, protestantyzacja Pomorza Zachodniego wzmocniła żywioł niemiecki³¹

2. Biskupi kamińscy w Golczewie

2.1. Zamek golczewski

W historię biskupstwa kamińskiego mocno wpisuje się Golczewo, które od 1990 roku jest miastem³² należącym do powiatu kamińskiego (oddalonym od niego o 21 km) i województwa zachodniopomorskiego. Częściami miasta są także: Golczewko, Golczewo-Młyn, Rybaki. Układ miejski tworzy 29 ulic, 2 osiedla mieszkalne. W centrum miasta na niewielkim wzniesieniu znajduje się XVI-wieczny kościół parafialny pw. św. Andrzeja Boboli. Obecnie miasto liczy ponad 2900 mieszkańców.

Dzieje tej miejscowości znane są już w IX wieku. W tym czasie nad jeziorami Okonim (Górnym) i Szczuczym (Dolnym) powstało słowiańskie grodzisko, które od południa chroniło dawne państwo Słowian – Wolin. Do XIII wie-

³⁰ H. Heyden, *Kirchengeschichte von Pommern*, t. I, s. 236.

³¹ B. Kumor, *Historia Kościoła*, cz. V, *Czasy nowożytne*, Lublin 1984, s. 127.

³² Było to pierwsze miasto, które otrzymało prawa miejskie w III Rzeczypospolitej.

ku w pobliżu tegoż grodziska powstał zamek³³, wokół którego rozwinęła się słowiańska osada.

W tym czasie zamek był małym zameczkiem. Dzięki badaniom archeologów ze Szczecina, którzy w latach siedemdziesiątych XX wieku (a dokładnie w latach 1971–1972) pod kierunkiem Tadeusza Nawrońskiego przeprowadzili na wzgórzu zamkowym badania, wiadomo, że w historii zamku występowały trzy fazy rozbudowy i przebudowy: w XIV, XV i XVI wieku. Na początku XV wieku (w latach 1406–1418) książę Bogusław VIII polecił rozbudować zamek, przeciwstawiając go siedzibie biskupów w Kamieniu (wówczas zburzono starą zabudowę, podwyższono wzgórze o 2–3 m i rozszerzono teren zamku, nadając mu kształt czworoboku), a na początku XVI wieku miała miejsce kolejna rozbudowa – był to czas dobrobytu dla księstwa. Zespół zamkowy, zbudowany z cegły i kamienia, składał się z zamku właściwego oraz położonego niżej na północ przedzamcza. Zamek właściwy był założony na planie czworoboku (z dokumentu z 1684 r. wiadomo, że miał on wymiary ok. 40 x 40 m). W jego skład weszły: dom rycerski o wymiarach około 12 x 25 m, który stanął przy południowym murze obronnym i cylindryczna wolno stojąca wieża, na planie zbliżonym do kwadratu (8,5 x 9 m), o wysokości około 24 m (nie licząc zwieńczenia), która stanęła w południowo-wschodnim narożu (czyli w miejscu najbardziej narażonym na ataki wroga). Wejście do wieży umieszczono na około 6 m nad poziomem dziedzińca. Wieża miała 6 kondygnacji, w tym loch więzienny, do którego prowadził otwór do spuszczenia więźniów i żywności. Do górnych zaś kondygnacji dostawało się drabiną. Wieża w przyziemiu była czworokątna, wyżej natomiast okrągła. Zabudowania zamku otoczono murami obwodowymi i fosami. Dojazd do zamku prowadził z podzamcza przez bramę północną.

Zamek golczewski był jednym z największych i najlepiej posadowionych na Pomorzu. Pozostał on takim do śmierci księcia Bogusława de Croya (+ 7 lutego 1684 r.), który 17 lutego 1665 roku został mianowany przez Wielkiego Elektora namiestnikiem Pomorza Środkowego i Księstwa Kamińskiego z rezydencją w Golczewie³⁴ Po pokoju westfalskim (1648 r.) biskupstwo ka-

³³ R. Kostynowicz, *W cieniu trzech katedr*, Szczecin 1999, s. 206–207; L. Madejska, *Ogólna charakterystyka obiektów zabytkowych na terenie powiatu kamińskiego*, „Rocznik Kamiński” (1967) 2, s. 12.

³⁴ R. Kostynowicz, *Kościół archidiecezji szczecińsko-kamińskiej*, t. I, Szczecin 2000, s. 220. Książę Bogusław zamieszkał w swojej posiadłości w Golczewie, aby tu uporządkować

mieńskie, jako księstwo kamieńskie, przeszło we władanie Marchii Brandenburskiej, a potem państwa pruskiego.

Z 1771 roku pochodzi niezwykle cenny dla historyków plan zamku z rozmieszczeniem budynków wraz z zabudową podzamcza – w opisie znajdujemy informacje między innymi o browarze oraz piekarni i budynku bramy³⁵ Nie wiadomo, kiedy one dokładnie powstały, ale przypuszcza się, że w XVIII wieku i że były one drewniane.

W 1812 roku ruiny przeszły w ręce prywatne. Około 1840 roku zamek uległ rozbiórce, oszczędzono tylko basztę. Na wzgórzu nie było już śladów zabudowy zamkowej, oprócz zachowanej narożnej gotyckiej wieży, fosy, fragmentów murów obwodowych zbudowanych z głazów narzutowych, majdanu, jak również podzamcza. Zachowana wieża zamkowa poddana została renowacji wraz z rekonstrukcją zwieńczenia, zarówno w 1895, jak i w 1929 roku. Jej wysokość wynosiła odtąd 31 m³⁶

Sytuacja zamku nie zmieniała się po II wojnie światowej, kiedy Golczewo znalazło się w granicach Polski. Obecnie odnowiona wieża stanowi punkt widokowy, a w jej wnętrzu znajduje się muzeum.

2.2. Siedziba biskupów kamieńskich

Golczewski zamek na przestrzeni wieków zmieniał kilkakrotnie właściciela. Należy tutaj podkreślić, że nie zawsze odbywało się to drogą pokojową. Zatem był on siedzibą rycerską, biskupią, kapitulną, a na koniec książęcą.

W 1304 roku stał się zamkiem biskupów kamieńskich. Tego roku, 15 lipca, w Białogardzie został zawarty układ pomiędzy biskupem Henrykiem von Wachholtz (1302–1317)³⁷ i kapitułą a księciem wołogoskim Bogusławem IV³⁸, mocą którego strona kościelna zobowiązała się do trwania przy księciu i jego

osobiste sprawy majątkowe i gospodarcze, jednakże najchętniej przebywał w Słupsku. G. Kratz, R. Klempin, *Die Städte der Provinz Pommern*, Berlin 1865, s. 264, 268.

³⁵ Z. Radacki, *Średniowieczne zamki Pomorza Zachodniego*, Warszawa 1976.

³⁶ R. Kostynowicz, *W cieniu trzech katedr...*, s. 206–207; L. Madejska, dz. cyt., s. 12.

³⁷ Należy tutaj podkreślić jego pochodzenie z saskiej rodziny, której poszczególne gałęzie osiadały na Pomorzu. Dlatego jako biskup kamieński miał dobre kontakty zarówno z książętami pomorskim, jak i z margrabiami brandenburskimi.

³⁸ W 1295 r. doszło do podziału księstwa na szczecińskie i wołogoskie.

dziedzicach³⁹ w zamian za odstąpienie im przez księcia praw zwierzchnich do zamku w Golczewie⁴⁰ Powyższy układ kapituła potwierdziła 3 sierpnia tegoż roku. Zamek został wykupiony (zapewne w charakterze zastawu, skoro w niniejszym akcie zaznaczono *emptionis titulo castrum Gulzov cum suis pertinentis* – wykupiono tytuł do zamku z jego należnością) 10 listopada 1304 roku za 1200 grzywien od dzierżących go rycerzy Erharda i Wulfekina Schwelingów oraz Wedelstäda⁴¹ Jednakże biskup nie wypłacił całej kwoty, tylko zaliczkę 500 grzywien⁴², stąd też jeszcze poprzedni użytkownicy, a później i ich spadkobiercy, mogli tam mieszkać.

Powyższa umowa z księciem nie powstrzymała biskupa od sprzymierzenia się z Brandenburczykami w 1305 roku⁴³ Niestety, nie uchroniło to posiadłości biskupich od najazdu Brandenburczyków na Pomorze Zachodnie i Kamień Pomorski w 1308 roku⁴⁴ W IV tomie *Pommersches Urkundenbuch* (dalej: PUB) czytamy: *panowie Otto i Waldemar, margrabiowie Brandenburgii, ziemię naszą kamińską nieprzyjaźnie przez swoich ludzi nawiedzili, samo miasto Kamień zdobyli i je wraz z dworem czcigodnego ojca, biskupa Henryka, i wszystkimi dworami kanoników i wikariuszy całkowicie, a po części i sam kościół katedralny spalili, tudzież innymi czynami tą że świątynię zhańbili, wsie i ludzi tego kościoła haraczami, opłatami, podatkami, rabunkami i podpaleniami na różne sposoby nękali*⁴⁵

W zaistniałej sytuacji biskup postanowił zmienić swoją siedzibę. Czytamy dalej w IV tomie PUB: *dlatego też pan biskup i rzeczami kanonicy zgodnie porozumieć między sobą przemyśliwać i rozprawiać o przeniesieniu się gdzie indziej*⁴⁶

³⁹ Biskup i kapituła zobowiązali się *przy szlachetnym księciu, jego dziedzicach, jak też ich sukcesorach, trwać po wsze czasy i we wszystkich ich sprawach i potrzebach jakichkolwiek nie odstępować*, K.R. Prokop, dz. cyt., s. 84.

⁴⁰ PUB IV, 2170 i 2173. Biskup nabył wówczas także dobra golczewskie.

⁴¹ K.R. Prokop, dz. cyt., s. 84.

⁴² Biskup Fryderyk ok. 1331 r. spłacił 300 grzywien długu dawnym właścicielom (PUB VIII, 4846). W tym celu zastawił wieś Lędzin Heyne Wacholtowi za 1000 grzywien. PUB VIII, 4976.

⁴³ R. Marciniak, *Dobra kapituły kamińskiej do połowy XV w.*, Szczecin 1970, s. 38.

⁴⁴ Przyczyn tego najazdu należy szukać w postawie biskupa, który starał się utrzymywać dobre stosunki zarówno z margrabią brandenburskim, jak i książętami pomorskimi i dworem polskim, a tak się nie dało.

⁴⁵ PUB IV, 2411.

⁴⁶ PUB IV 2411. Polityka brandenburska zmierzała do opanowania Pomorza Wschodniego wraz z Gdańskiem, co dałoby ostatecznie całkowite okrążenie Pomorza Zachodniego. Swoje

Wówczas biskup wraz z kapitułą przeniósł się do oddalonego o 21 km od Kamienia Pomorskiego Golczewa. Biskupi przebywali tutaj do lat trzydziestych XIV wieku. Taki wniosek płynie z faktu, że mimo iż książęta Bogusław IV i Warcisław IV pospieszyli biskupowi z pomocą, zobowiązując się otoczyć osiedle kamieńskie murem i fosą oraz obiecując pomoc materialną i poparcie mieszczan⁴⁷, to jednak biskup Fryderyk von Eickstedt (1330–1343) w korespondencji do papieża Jana XXII z 1331 roku krytycznie ocenił możliwości obronne miasta i prosił o pozwolenie przeniesienia siedziby do klasztoru w Białoboku⁴⁸. Papież jednak nie zgodził się na taką decyzję, stąd też biskupi pozostali w Golczewie do czasu zaistnienia odpowiedniej możliwości powrotu do Kamienia⁴⁹, która zaistniała prawdopodobnie w 1336 roku.

Z pewnością w tym czasie zamkiem administrowali poprzedni użytkownicy. Zaś w 1363 roku biskup Jan przekazał go kapitule, ale w administrowanie, bo tak czytamy w źródle: *Biskup Jan w obecności całej kapituły i prepozyta Markwarda*⁵⁰ *zamek Golczewo przekazał w administrowanie*⁵¹. Należy podkreślić tutaj, że prawo wyższej własności posiadał nadal biskup, który pobierał

plany realizowali, podejmując działania wojenne. Do 1307 r. przeprowadzili osiem wojen z księstwem zachodniopomorskim. Ale także w czasie pokoju prowadzili akcję zaborów. W ten sposób opanowali ziemię półczyńską, choszczeńską, wałecką, lipiańską i świdwińską. Ostatnią nabyli od klasztoru w Białymboku, ale za zgodą biskupa Hermana von Gleichen, a przedostatnią wprost od niego. Na początku XIV w. Marchia była najsilniejszym państwem na północy Europy. W. Dzielwski, *Walka Pomorza Zachodniego z Brandenburgią (XII–XVI w.)*, „Szczecin” 1958, nr 11–12 (14–15), s. 9–10.

⁴⁷ PUB IV, 2413.

⁴⁸ W. Stępiński, *Kamień Pomorski w XII i XIII wieku*, Warszawa–Poznań 1975, s. 72–73. Papież w liście z dn. 5 stycznia 1332 r. informuje o tej prośbie biskupa kamieńskiego opatów klasztorów w: Pelplinie, Oliwie i Buku, prosząc ich zarazem o zbadanie sytuacji. Raport ich był bardziej optymistyczny niż skarga biskupa, stąd też papież zezwolił biskupowi Fryderykowi jedynie na ściągnięcie jednorazowej daniny od cystersów i premonstratensów na potrzeby osiedla pismem z 14 stycznia 1333 r. Por. tamże.

⁴⁹ K.R. Prokop, dz. cyt., s. 116, R. Kostynowicz (*W cieniu katedr...*, s. 206) uważa, że miało to miejsce w 1336 r.

⁵⁰ Tu chodziło o prepozyta kamieńskiej kapituły Markwarda z Trałowa (von Tralow), który przewodził kapitule latach 1354–1374.

⁵¹ PUB IV, 2170 i 2173; H. Bolnow, *Studien zur Geschichte der pommerschen Burgen und Städte im 12. und 13. Jahrhundert*, Köln–Graz 1964, s. 211; AP, Regesten zu den Urkunden des Dominikanenklosters in Kammin (...) v. H. Hoogeweg (dalej: Reg. Bist.), Nr 298; AP, Zbiory Loeprea, sygn. 161, *Matricula ecclesie Cathedralis Caminensis* (odpis F. Dregera) (dalej: Matr.), k. 116v–119: (...) *tradidimus castrum nostrum Gultzow (...) preposito decano totique capitulo ecclesie Caminensis (...) ad manutenendum nobis et eidem ecclesie nostre (...)*.

z tych dóbr dziesięciny i *denarii monetales*⁵² Kapituła zaś, z klucza golczewskiego, przekazał kwotę 220 grzywien na administrowanie zamkiem⁵³

Dopiero 27 lutego 1385 roku⁵⁴ biskup Filip Rehberg (1370–1385), starając się wyjść z permanentnego zadłużenia, odebrał zamek kanonikom, bez żadnego z ich strony oporu, a jego zarząd wraz z całym kluczem golczewskim oddał w dzierżawę archidiakonowi uznamskiemu Filipowi Helpte⁵⁵ oraz jego bratu Hermanowi i siostrzeńcowi Herykowi Wussow⁵⁶ Archidiakon spłacił część długów biskupich w kwocie 4700 grzywien.

Sytuacja zamku i klucza golczewskiego skomplikowała się jeszcze bardziej po śmierci Jana Willekiniego (1385–1386)⁵⁷ Na początku 1386 roku doszło do wyboru przez kapitułę kamińską⁵⁸ księcia Bogusława VIII na biskupa⁵⁹ Niestety, książę nie otrzymał confirmacji od Urbana VI (1378–1389). Papież wyznaczył na ten urząd Jana Brunonisa⁶⁰, kanclerza króla czeskiego i niemieckiego Wacława IV Luksemburczyka⁶¹ Co więcej, król Wacław nadał temu ostatniemu, 7 czerwca 1386 roku, księstwo biskupie w Kamieniu jako lenno. W zaistniałej sytuacji kapituła kamińska, 24 sierpnia 1387 roku, uczyniła Bogusława VIII dożywotnio dziedzicznym zwierzchnikiem i opiekunem fundacji

⁵² *Statuta capituli et episcopatus Caminensis*, w: R. Klempin, *Diplomatische Beiträge zur Geschichte Pommerns aus der Zeit Bogislafs X*, Berlin 1859, s. 380.

⁵³ Te pieniądze nie wpływały do kasy kapitulnej.

⁵⁴ Uczynił zatem to kilka miesięcy przed śmiercią. Zmarł prawdopodobnie w końcu maja lub na początku czerwca 1385 r. E. Rymar, dz. cyt., s. 38.

⁵⁵ Już 5 lipca 1387 r. występuje on jako wikariusz generalny biskupa Jana Brunonisa. Od 1389 do 1402 r. był prepozytem kamińskiej kapituły.

⁵⁶ Matr., k. 123–127v.

⁵⁷ Został zabity w Puszczy Goleniowskiej, w drodze powrotnej z Rzymu, gdzie uzyskał confirmację na urząd biskupa kamińskiego. E. Rymar, dz. cyt., s. 39.

⁵⁸ Kanonicy kapitulni oraz lenne rycerstwo, i chyba nie tylko ono, uznali za bliższy sobie interes książąt i całość państwa aniżeli aspiracje poprzednich biskupów do pełnego władztwa terytorialnego pod władzą cesarza. W. Fenrych, dz. cyt., s. 354.

⁵⁹ Bogusław VIII, syn Bogusława V i brat Warcisława VII oraz Barnima V Został wybrany na biskupa przez kapitułę, prawdopodobnie przed 15 marca 1386 r.; W. Fenrych, dz. cyt., s. 352, przyp. 38; K.R. Prokop, dz. cyt., s. 126.

⁶⁰ Wydaje się, że inspiracji, która doprowadziła do nominacji Jan Brunonisa na biskupa kamińskiego, należy szukać w Malborku. Krzyżacy żywili bezpośrednie plany ekspansji w odniesieniu do terenów tegoż biskupstwa. W. Fenrych, dz. cyt., s. 352.

⁶¹ Wacław IV Luksemburski (ur. 26 lutego 1361 roku, zm. 16 sierpnia 1419 roku), król niemiecki 1378–1400 i czeski 1378–1419, książę Luksemburga 1383–1419, syn Karola IV Luksemburskiego.

biskupiej. Ponadto wyraziła wolę, aby wybrany w ten sposób opiekun nie mógł być przez biskupa Jana ze swego stanowiska usunięty⁶² Rozwiązanie to było pozornie kompromisowe, ponieważ mimo że książęta uznali nominację Jana Brunonisa, to faktycznie zapewnili sobie nieskrępowane władanie biskupstwem kamieńskim. Powstała wówczas w diecezji dwuwładza, którą w sferze *in spiritualibus* spełniał biskup Jan, a w sferze *in temporalibus* – elekt Bogusław VIII. W tych warunkach biskup Jan prawdopodobnie nie przybył kiedykolwiek do swej diecezji.

Bogusław VIII, mając poparcie wyższego duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego, walczył (do 1398 roku jako elekt biskupstwa kamieńskiego) aż do swojej śmierci (1418 r.) zarówno o zamek w Golczewie, jak i inne pomorskie zamki w: Maszewie, Polanowie i Lipiu⁶³ Był to tak zwany spór o zamki. Toczył się on za czterech kolejnych biskupów⁶⁴ i ostatecznie zakończony został zwycięstwem biskupa Magnusa z książąt sasko-lauenburskich (1410–1424). W tym czasie książę słupski Bogusław VIII został aż dwukrotnie obłożony klątwą⁶⁵, w niej też zmarł 11 lutego 1418 roku.

Miara konfliktu o klucz golczewski przepięła się wówczas, kiedy w 1402 roku archidiakon Filip Helpte, bez przyzwolenia biskupa Mikołaja Bocka z Schippenbeilu⁶⁶, zastawił go rycerzowi Dame (Thamme) Flemingowi⁶⁷ za 6000 grzywien. Biskup zażądał od tego ostatniego jego zwrotu. Jednakże Fleming, chcąc uniknąć konfliktu z biskupem, porozumiał się w tej sprawie z księ-

⁶² Aktem tym zaakceptowali posiadane przez księcia miasta i zamki biskupie.

⁶³ Książę Bogusław VIII w 1398 r. wycofał się z administrowania majątkami biskupimi, niemniej zachował w swoim ręku, będące ich ośrodkami, zamki: Maszewo, Polanów, Lipie i Golczewo. Godził się wprowadzić przy tym zwrócić je biskupom, jednak dopiero wówczas, gdy wypłacona mu zostanie suma zastawna w niebagatelnej wysokości 40 tys. grzywien. K.R. Prokop, dz. cyt., s. 138.

⁶⁴ Byli to: Jan Brunonis (1386–1394), Jan Kropidło z książąt opolskich (1394–1398), Mikołaj Bock (1398–1410) i Magnus z książąt sasko-launeburskich (1410–1424).

⁶⁵ Uczynił to biskup Mikołaj Bock, co potwierdził papież Innocenty VII i bp Magnus z książąt sasko-lauenburskich, co potwierdził papież Marcin V K.R. Prokop, dz. cyt., s. 139, 147.

⁶⁶ Był to człowiek bez reszty oddany zakonowi. Przed objęciem diecezji pełnił w kurii rzymskiej urząd prokuratora zakonnego. Dostępne źródła nie pozwalają ukazać sposobu wprowadzenia go na stolicę biskupią. Tak więc księstwo wołogosko-słupskie znalazło się pod wszechstronnym naciskiem krzyżackim. Tymczasem biskup Kamienia spiskował coraz bardziej otwarcie z Krzyżakami. Za jego wiedzą i poparciem dobra rycerskie na terenach fundacji biskupiej coraz częściej przechodziły w ręce zakonne. Było to powolne przygotowywanie gruntu dla jawnego i formalnego władztwa krzyżackiego. W. Fenrych, dz. cyt., s. 354.

⁶⁷ K.R. Prokop, dz. cyt., s. 120.

ciem Bogusławem VIII, w celu odstąpienia mu tych dóbr za dwukrotnie większą kwotę, co też zostało sfinalizowane.

Biskup jednak obłożył wspomnianego rycerza klątwą, a następnie wraz z rodziną skazał go na banicję. Nieco później rzucił również klątwę na samego księcia. Nadto odebrał zamki w Golczewie, Lipiu, Maszewie i Polanowie⁶⁸ Okoliczności te wywołały jednak takie spotęgowanie wrzenia wśród ludności, że tylko mieszkańcy Kołobrzegu stali wiernie przy biskupie. Książę Bogusław odebrał ponownie zamki, w tym Golczewo. W takiej sytuacji biskup udał się do Rzymu, gdzie w 1405 roku wyjednał oficjalnie oddanie dóbr biskupich na Pomorzu Zachodnim pod opiekę wielkiego mistrza Zakonu Krzyżackiego (należy pamiętać, że krzyżacy obsadzili już swoimi ludźmi zamki w Bobolicach, Karlinie i Koszalinie)⁶⁹ Nadto uzyskał zatwierdzenie przez papieża Innocentego VII (1404–1406) klątwy nałożonej na księcia.

Tymczasem książę, wykorzystując napięcie w Kościele powszechnym z powodu schizmy zachodniej⁷⁰, kiedy doszło w 1409 roku do zebrania się „soboru” w Pizie⁷¹, wniósł tam – przez swoich delegatów – skargę na biskupa kamińskiego. Osobno w niej została poruszona kwestia zamku w Golczewie, w której książę mocno zaznaczył, że nie dopuszczając kiedyś do jego zwrotu biskupowi, zapobiegł przyjęciu tej warowni przez krzyżaków. (Anty)papież Aleksander V (1409–1410) uchylił klątwę rzuconą na księcia⁷², delegując przy tym Konrada Bonowa, archidiakona z Trzebuszy (Tribsees), w celu zbadania i rozstrzygnięcia sporu. Jednakże prałat w postępowaniu swoim bardziej przypominał rycerza rozbójnika aniżeli przedstawiciela hierarchii, a poza tym był to zaufany człowiek krzyżaków⁷³

⁶⁸ Należy tutaj przypomnieć, że książę był gotów oddać je dobrowolnie biskupom kamińskim za kwotę 40 tys. grzywien. Oczywiście biskup Mikołaj Bock nie zamierzał tego uczynić. K.R. Prokop, dz. cyt., s. 138.

⁶⁹ Tamże, s. 139.

⁷⁰ Trwała ona od 1378 r. do 1417 r.

⁷¹ Ten sobór nie jest wliczany do katalogu soborów powszechnych, bo nie zwołał go i nie zatwierdził papież.

⁷² Tenże papież złożył z urzędu biskupa Mikołaja Bock jako „heretyka” trwającego po stronie obodienności rzymskiej.

⁷³ W. Fenrych, dz. cyt., s. 358. Z tym jednak, że książę zatrzymał jeszcze na 15 lat zamki w Maszewie, Lipiu i Polanowie, a po nich, jeżeli kapituła zechce je wykupić, musi dać księciu 20 tys. grzywien. T. Kantzow, *Pomerania. Kronika pomorska z XVI wieku*, t. I, Szczecin 2005, tłum. K. Gołda, s. 529, przyp. 981.

Sytuacja diametralnie zmieniła się dopiero po bitwie pod Grunwaldem. Otóż 25 października 1410 roku opat cystersów z Bukowa Jan, jako specjalny delegat kolejnego (anty)papieża pizańskiego Jana XXIII (1410–1415), orzekł nieważność ekskomuniki rzuconej na księcia Bogusława VIII oraz skazał biskupa Mikołaja na zapłacenie kosztów przewodu procesowego w wysokości 5000 złotych florenów. W kilka dni później ten sam delegat papieski rzucił ekskomunikę na Konrada Bonowa. Wreszcie w tym samym roku Mikołaj Bock von Schippenbeil został usunięty ze stolicy biskupiej w Kamieniu⁷⁴

Problem wrócił za biskupa Magnusa (1410–1424)⁷⁵, który zażądał zwrotu od księcia Bogusław VIII dóbr kościelnych. Gdy książę nie chciał tego uczynić, biskup rzucił na niego klątwę. W odpowiedzi książę chciał go usunąć z tronu biskupiego. Problem trafił aż na sobór powszechny w Konstancji (1414–1418). Ostatecznie nowo wybrany 11 listopada 1417 roku papież Marcin V (1417–20 lutego 1431) opowiedział się 20 kwietnia 1418 roku po stronie biskupa Magnusa, odnosząc się do ustaleń dwóch kolejnych komisji soborowych. Niestety, nie pomogła księciu Bogusławowi VIII obecność dwóch książąt pomorskich w Konstancji: Ottona II szczecińskiego (1380–1428; od 1413 r. rządził księstwem) i Warcisława IX wologoskiego (1400–1457; od 1415 r. rządził księstwem). Ciążąca na księciu klątwa została utrzymana w mocy, zaś na jego synu Bogusławie IX⁷⁶ spoczął trud rozwiązania konfliktu z rządcami Kościoła pomorskiego⁷⁷

Po stosownej zachęcie i napomnieniu ze strony kolejnego papieża Eugeniusza IV (3 marzec 1431–1447), skierowanym do książąt w roku 1431, doszło do rozmów i pertraktacji, które finalnie doprowadziły do zawarcia 1 maja 1436 roku w Kołobrzegu porozumienia zainteresowanych stron⁷⁸ Bogusław IX słupski zobowiązał się wówczas zwrócić biskupowi i kapitule trzymane jeszcze od

⁷⁴ K.R. Prokop, dz. cyt., s. 141.

⁷⁵ Tamże, s. 140.

⁷⁶ Jego żoną była Maria, córka Ziemowita IV mazowieckiego, a zarazem siostrzenica króla Władysława Jagiełły.

⁷⁷ Książę Bogusław IX i jego matka nie respektowali wyroków kościelnych, jakie zapadły w 1418 r., za co książę został obłożony klątwą. T. Szeszycki, *Dzieje Golczewa*, Szczecin 2005, s. 26.

⁷⁸ Układ został podpisany przy pośrednictwie króla Eryka i gwarancjach ze strony Albrechta z Nowogardu, Grzegorza opata z Białoboków, Gerda von Dewitza z Dobrej, miast: Stargard i Trzebiatów. T. Kantzow, dz. cyt., s. 529, przyp. 981.

czasów jego ojca zamki w Golczewie, Maszewie, Lipie i Polanowie, a także Karlino⁷⁹

Od tego czasu Golczewo znowu było we władaniu biskupa. Jednakże już w 1451 roku biskup Henning Iwen (1446–1468) oddał cały klucz golczewski⁸⁰ w zastaw hrabiemu Ottonowi Ebersteinowi, Kurtowi Flemingowi i Lutkowi Massowowi⁸¹ W 1469 roku władzę nad Golczewem przejął syn Ottona Ebersteina – Ludwik, który w latach 1469(?)–1480 był elektem biskupstwa kamińskiego i, niestety, zarazem sojusznikiem Brandenburczyków⁸² Wybrany na biskupa przez kapitułę kamińską nie otrzymał jednak konfirmacji papieskiej. Nie był on członkiem kapituły ani w tym czasie nie miał święceń kapłańskich⁸³ W 1471 roku przejście przez niego urzędu zatwierdziła go księżna Zofia słupska, córka Bogusława IX i żona Eryka II wołogosko-słupskiego⁸⁴ Prawdopodobnie w 1473 roku otrzymał święcenia. Administrował on większością zamków, w tym i Golczewem, dlatego że biskup Mikołaj von Tüngen (1471–1479), walczący o diecezję warmińską, nigdy nie przybył do diecezji kamińskiej. Dopiero gdy jego następca biskup Marinus de Fregano, Włoch z Parmy (1479–1482), przybył do diecezji na początku 1480 roku, Ludwik ustąpił, ale na podstawie umowy z biskupem i księciem z dnia 5 września 1480 roku⁸⁵ otrzymał odszkodowanie za administrowanie biskupstwem i dobrami kapituły w kwocie 800 guldenów; dostał też w dożywocie zamek w Golczewie. Niestety, jeszcze tegoż roku porzucił stan duchowny i ożenił się z Walpurgą, córka Hansa hrabiego Hohnstein, pana na Vierraden i Schwedt w Brandenburgii. Zmarł w 1502 roku⁸⁶

⁷⁹ K.R. Prokop, dz. cyt., s. 155. Hrabia Ludwik Eberstein oprócz Golczewa zatrzymał do 1480 r. także Karlino.

⁸⁰ W XV w. na klucz golczewski składały się, oprócz zamku i wsi Golczewo, także Drzewica, Kłęby, Unibórz, Niemica, Upadły, Gadam oraz oddalone znacznie od centrum klucza: Przybiernów, Miodowice i Zabierzewo. R. Marciniak, dz. cyt., s. 122.

⁸¹ Tamże.

⁸² B. Wachowiak, *Pomorze Zachodnie w schyłkowej epoce feudalizmu (1464–1815)*, w: G. Labuda (red.), *Historia Pomorza*, t. II do roku 1815, Poznań 1976, s. 805.

⁸³ Był on panem na Nowogardzie wraz ze swoim starszym bratem Albrechtem III. Nadto od 1466 r. panował w Maszewie. Posiadał też dwór w Kamieniu, który sprzedał prepozytowi Bernardowi Egbrechtowi. E. Rymar, dz. cyt., s. 53.

⁸⁴ Tamże.

⁸⁵ T. Kantzow, dz. cyt., s. 54, przyp. 134.

⁸⁶ E. Rymar, dz. cyt., s. 55.

Po jego śmierci kapituła i biskup Marcin Karith (1498–1521) spłacili dług i w ten sposób zamek w Golczewie był w ich posiadaniu. Biskupi przebywali tu wówczas w miesiącach letnich. Zatrzymywał się tu również kilka razy książę Bogusław X (1454–1523). Po śmierci ostatniego biskupa kamieńskiego Erazma von Manteuffel w 1544 roku służył on tytularnym biskupom kamieńskim do 1684 roku, potem stał się własnością elektorów brandenburskich, a następnie książąt i królów Pruskich. Gdy w 1812 roku budynki towarzyszące przeszły w prywatne posiadanie, jedynie sam zamek pozostał w rękach króla Fryderyka Wilhelma III⁸⁷

Jednym z najważniejszych wydarzeń w Golczewie był synod diecezjalny w marcu 1454 roku. Zajął się on problemem podniesienia poziomu życia kleru (zwłaszcza zakonnego) oraz zagadnieniami związanymi z należyтым sprawowaniem służby Bożej.

Zakończenie

Biskupi kamieńscy rezydowali zarówno w Wolinie, Kamieniu Pomorskim i Karlinie, jak i przez pewien czas w Golczewie. Miało to miejsce w latach 1308–1336; w 1304 roku kupili tutaj zamek. Potem zamek ten, z powodu niespłacenia całej kwoty rycerzom Erhardowi i Wulfekinowi Schwelingom oraz Wedelstädtowi, często zmieniał właścicieli, stanowiąc ustawicznie przyczynę powstawania długów oraz przedmiot kłótni, zatargów, zastawów i procesów nawet na arenie międzynarodowej i Kościoła powszechnego.

Tak więc do 1363 roku znowu administrowali nim wspomniani wyżej rycerze, następnie zaś kapituła kamieńska. W 1385 roku biskup oddał Golczewo w dzierżawę archidiakonowi uznamskiemu Filipowi Helpte⁸⁸ oraz jego bratu Hermanowi i siostrzeńcowi Herykowi Wussow⁸⁹. W 1402 roku Golczewo zostało wykupione przez księcia Bogusława VIII i pozostało w rękach jego i jego syna Bogusława IX do 1436 roku. W tym też roku zamek ponownie wrócił w posiadanie biskupów kamieńskich. W kolejnych latach (1451–1502) ponow-

⁸⁷ R. Kostynowicz, *W cieniu trzech katedr...*, s. 207. Fryderyk Wilhelm III był królem Prus w latach 1797–1840.

⁸⁸ Już 5 lipca 1387 r. występuje jako wikariusz generalny biskupa Jana Brunonisa. Od 1389 r. do 1402 r. był prepozytem kamieńskiej kapituły.

⁸⁹ Matr., k. 123–127v.

nie przechodził w zastaw rycerskiej rodziny Ebersteinów. Ostatecznie w 1502 roku znowu objęli go biskupi kamięńscy. Trwało to do 1545 roku, kiedy w wyniku sekularyzacji biskupstwa stał się własnością książęcą, zaś w 1650 roku przeszedł na własność elektorów brandenburskich, chociaż książę Ernest Bogusław de Croy użytkował go formalnie do swojej śmierci w 1684 roku.

W tym czasie należał on do jednego z większych zamków o ważnym znaczeniu militarnym, nie tylko biskupich, ale również Pomorza Zachodniego.

BISHOPS OF KAMIEN' IN GOLCZEWO

Summary

Bishops of Kamień resided not only in Wolin, Kamien Pomorski, and Karlino, but also for a time in Golczewo. The first mention of the documents about "castrum Gülzow" comes from 1304 years and for purchase of the castle by Bishop Heinrich von Wachholtz. Bishops of Kamień living in it already in 1308 and stayed there probably by 1336 years. Because of not repaying the full amount knights Erhard and Wulfekin Schweling and Wedelsädt, the castle with all its assets are often changed its owners acting in the cause of the continuing emergence of debt, and the object of quarrels, feuds, liens and processes, even in the international arena and the universal church.

So by 1363 years back administration of the aforementioned knights, then the jury of Kamień. In 1385, the bishop placed on lease Golczewo archdeacon from Uznam Helpte Philip and his brother Herman and his nephew Henry Wussow. In 1402 Golczewo be bought by Prince Boguslaw VIII and remains in the hands, and his son Bogusław IX by 1436. This year, the castle returns again into the possession of bishops of Kamien. In subsequent years (1451–1502) re-enters the knight's pledge of Eberstein family. Finally in 1502 the bishops of Kamień took it again by 1545 years, when the diocese as a result of secularization became the property of the prince, and in 1650 became the property of the electors of Brandenburg, although Duke Ernest Bogusław de Croy was using it formally until his death – for 1684.

At that time, belonged to one of the largest, of significant military importance, not only episcopal castles, but also Western Pomerania.

Translated by Mirosława Landowska